

I. ΑΡΧΑΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ, ΟΕΔΒ

Η Εποχή του Χαλκού (3000-1100 π.Χ.)

Οι λαοί και οι πολιτισμοί της Εγγύς Ανατολής, σ. 13-20

1. Ποια είναι η συμβολή των Σουμερίων στην ανάπτυξη του πολιτισμού;

Με τους Σουμερίους, τον πρώτο λαό στον κόσμο, που ανέπτυξε υψηλό πολιτισμό, αρχίζει ουσιαστικά η ιστορία.

- Εφηύραν τον τροχό που τον χρησιμοποίησαν στην άρδευση και την κατασκευή του άρματος.
- Τελειοποίησαν το άροτρο, βελτιώνοντας έτσι την απόδοση των καλλιεργειών.
- Επεξεργάστηκαν πρώτοι τα μέταλλα.
- Ίδρυσαν απόλυτα συγκροτημένες πόλεις με κυριότερη την Ουρ..
- Εφηύραν τη σφηνοειδή γραφή την οποία υιοθέτησαν και άλλοι λαοί στη συνέχεια.

2. Τι γνωρίζετε για τον κώδικα του Χαμουραμπί ;

Έτσι ονομάζεται η αρχαιότερη γραπτή νομοθεσία η οποία σώθηκε χαραγμένη σε μία πέτρινη στήλη (Κώδικας Χαμουραμπί). Οφείλεται στον Χαμουραμπί. Οι νόμοι του Χαμουραμπί είναι αυστηρότατοι και μας δίνουν μια παραστατική εικόνα της κοινωνίας της εποχής.

3. Ποια η προσφορά των Βαβυλωνίων στον πολιτισμό;

Το βαβυλωνιακό κράτος βοήθησε ιδιαίτερα την ανάπτυξη των επιστημών και των γραμμάτων. Η επιστήμη της αστρονομίας οφείλει στους Βαβυλωνίους τα πρώτα της βήματα, ενώ το έπος Γίλγαμές είναι ο πολυτιμότερος καρπός της πνευματικής τους ανάπτυξης.

4. Αξιολογήστε τη φράση:

Η Αίγυπτος είναι «δώρον του Νείλου».

«Δώρον του Νείλου» ονόμαζαν οι αρχαίοι Έλληνες την Αίγυπτο και είχαν απόλυτο δίκιο. Ο Νείλος, που πηγάζει σχεδόν από τον Ισημερινό, διασχίζει την Αίγυπτο και την μεταβάλλει σε αληθινό σιτοβολώνα.

Ο Νείλος είναι η μόνη οδός επικοινωνίας για την Αίγυπτο. Πλήθος πλοίων τον διασχίζουν. Πλέουν προς τις ακτές της Παλαιστίνης, απ' όπου προμηθεύονται ξυλεία.

Η χλωρίδα και η πανίδα στις όχθες του Νείλου καλύπτουν απόλυτά τις ανάγκες των Αιγυπτίων. Στο δέλτα του ποταμού ψαρεύουν και το κυνήγι είναι άφθονο. Εκεί φυτρώνει σε αφθονία ο **πάπυρος**, τον οποίο χρησιμοποιούν για να κατασκευάζουν πλοία, καλάθια, σχοινιά και, κυρίως, ένα είδος χαρτιού.

5. Φαραώ

Έτσι ονόμαζαν οι Αιγύπτιοι τους βασιλιάδες τους. Ο Φαραώ θεωρείται γιος του υπέρτατου θεού των Αιγυπτίων, του Όσιρη. Συνεπώς, οι Αιγύπτιοι αποδίδουν θεϊκή ιδιότητα στους Φαραώ. Είναι απόλυτος κυρίαρχος, διοικεί το στρατό και είναι ο ανώτατος θρησκευτικός αξιωματούχος. Ο Φαραώ για να κυβερνά χρησιμοποιεί πλήθος κρατικών υπαλλήλων.

6. Ποιες ήταν οι κοινωνικές τάξεις στην Αίγυπτο;

- Φαραώ
- Χωρικοί 9 δέκατα πληθυσμού. Η γη που καλλιεργούν δεν τους ανήκει. Πληρώνουν βαρείς φόρους στους ιδιοκτήτες γης.
- Τεχνίτες ζουν στις πόλεις. Ξυλουργοί, οικοδόμοι, σιδηρουργοί, επεξεργασίες μετάλλων, κ.α.
- Αιχμάλωτοι πολέμου → εργάζονται στα ορυχεία.

7. Τι γνωρίζετε για τη θρησκεία των αρχαίων Αιγυπτίων ;

Η θρησκεία των Αιγυπτίων είναι **πολυθεϊστική**. Οι κυριότεροι από τους θεούς είναι ο Άμον Ρα, θεός του ήλιου, ο Όσιρις, θεός του ήλιου και της βλάστησης, και η Ίσις, θεά της γονιμότητας. Οι ναοί θεωρούνται οίκοι του θεού και οι ιερείς τελούν τα λατρευτικά τους καθήκοντα στο όνομα του Φαραώ. Οι Αιγύπτιοι πιστεύουν στη μετά θάνατον ζωή, γι' αυτό φροντίζουν να ταριχεύουν τους νεκρούς (μούμιες). Επίσης κτίζουν ασφαλείς τάφους τις πυραμίδες για τους φαραώ.

8. Ιερογλυφικά

Οι Αιγύπτιοι χρησιμοποιούν ένα είδος γραφής, τα **ιερογλυφικά**. Γράφουν επάνω σε πάπυρους, αλλά και οι τοίχοι των μνημείων είναι γεμάτοι από ιερογλυφικά κείμενα.

Η αιγυπτιακή γραφή περιλαμβάνει περίπου 5.000 ιερογλυφικά σημεία.

Η ιερογλυφική γραφή αποκρυπτογραφήθηκε από τον Σαμπολλιόν.

9. Ποια η συμβολή των Φοινίκων στον πολιτισμό;

Οι Φοίνικες, πολιτιστικά, επηρεάστηκαν από τους γύρω λαούς, αλλά η μεγάλη συμβολή τους στην εξελικτική πορεία της ιστορίας ήταν η επινόηση ενός αλφαβήτου, το οποίο σχηματιζόταν από 22 σύμφωνα. Εξέλιξη αυτού του αλφαβήτου αποτελεί το ελληνικό αλφάβητο.

Ο Μινωικός Πολιτισμός, σ. 23-25

10. Πού αναπτύχθηκε ο μινωικός πολιτισμός, ποιος αρχαιολόγος τον έφερε στο φως και πού οφείλεται το όνομα του πολιτισμού αυτού;

Ο πολιτισμός που αναπτύχθηκε στην Κρήτη στην 3η και 2η χιλιετία π.Χ. και έφτασε σε υψηλό επίπεδο κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης και καλλιτεχνικής παραγωγής, είναι γνωστός με το όνομα «μινωικός πολιτισμός». Πήρε το όνομά του από το μυθικό βασιλιά της Κνωσού Μίνωα και ήρθε στο φως στις αρχές του 20ού αιώνα με τις ανασκαφές του Βρετανού αρχαιολόγου Άρθουρ Έβανς στην Κνωσό, το σπουδαιότερο οικισμό.

11. Ποια είναι τα σπουδαιότερα μινωικά κέντρα;

Τα σπουδαιότερα μινωικά κέντρα βρίσκονται στην Κνωσό, Φαιστό, Ζάκρο και στα Μάλια.

12. Περιγραφή μινωικού ανακτόρου

Τα ανάκτορα είναι μεγάλα συγκροτήματα κτιρίων, αποτελούνται δηλαδή από πολλές πτέρυγες δωματίων και είναι τα διοικητικά, οικονομικά, θρησκευτικά και καλλιτεχνικά κέντρα της περιοχής στην οποία βρίσκονται.

Παρά τις επιμέρους διαφορές όλα τα μινωικά ανάκτορα έχουν τα εξής κοινά χαρακτηριστικά:

- Έχουν προσανατολισμό στον άξονα Βορρά-Νότου.

- Έχουν μία ορθογώνια κεντρική αυλή. Γύρω της αναπτύσσονται οι πτέρυγες των δωματίων.
- Ήταν πολυώροφα, είχαν μεγάλες κλίμακες, φωταγωγούς, σύστημα ύδρευσης και αποχέτευσης και αρκετοί χώροι τους έφεραν τοιχογραφίες. Από αυτές αντλούμε πλήθος πληροφοριών για πολλές από τις πτυχές της ζωής των Μινωιτών.
- Δεν ήταν οχυρωμένα.

Τα ανάκτορα ήταν η κατοικία του άρχοντα της ευρύτερης περιοχής, όπου συγκεντρωνόταν η παραγωγή και τα εμπορεύματα για να διατεθούν στο εσωτερικό του νησιού ή στο εξωτερικό. Ήταν επίσης κέντρα κατασκευής πολύτιμων αντικειμένων και καλλιτεχνημάτων, καθώς και θρησκευτικά κέντρα, όπου μαζευόταν πλήθος κόσμου με την ευκαιρία διαφόρων τελετών. Στα ανάκτορα δηλαδή ζούσε, κυκλοφορούσε και εργαζόταν μεγάλος αριθμός αξιωματούχων, υπαλλήλων και τεχνιτών.

13. Ποια είδη γραφής συναντούμε στη μινωική Κρήτη ; Ποιοι παράγοντες οδήγησαν τους κατοίκους της στη χρήση της γραφής ;

Η ανάπτυξη του εμπορίου και η περίπλοκη διοικητική και κοινωνική οργάνωση οδήγησαν γύρω στο 1700 στη χρήση ενός συστήματος γραφής το οποίο αρχικά έμοιαζε μετά ιερογλυφικά, όπως αποδεικνύει ο δίσκος της Φαιστού. Λίγο αργότερα άρχισε να χρησιμοποιείται ένα νέο σύστημα γραφής, η **Γραμμική Α**. Η γραφή ήταν συλλαβική, δηλαδή κάθε σημείο αντιστοιχούσε σε μία **συλλαβή**, και υπήρξε το πρότυπο για την ανάπτυξη της μυκηναϊκής γραφής. Σημεία αυτής της γραφής έχουν βρεθεί κυρίως επάνω σε αγγεία ή χαραγμένα σε πινακίδες απογραφής εμπορευμάτων. Η γραφή όμως αυτή δεν έχει αποκρυπτογραφηθεί.

Η θρησκεία και η τέχνη των Μινωιτών, σ. 26-28

14. Τι γνωρίζετε για τη θρησκεία των Μινωιτών ;

Οι Μινωίτες πίστευαν, βασικά, σε ένα σύμπλεγμα γυναικείων θεοτήτων οι οποίες έχουν άμεση σχέση με τη βλάστηση και τη διαδοχή των εποχών, την άνθηση και το μαρασμό, το θάνατο και την ανάσταση. Στα χρόνια της ακμής του μινωικού πολιτισμού δεν υπήρχαν στην Κρήτη μεγάλοι ναοί αλλά μόνο μικρά ανακτορικά ή οικιακά ιερά. Οι πιστοί αισθάνονται τη θεότητα σαν κάτι μυστηριακό, φευγαλέο και άπιαστο. Συχνά η λατρεία του θείου πραγματοποιείται και σε σπήλαια, όπως στο Δικταίο Άντρο, όπου οι πιστοί προσέφεραν μικρά ειδώλια που απεικόνιζαν τους ίδιους τους θεούς.

Μεγάλη είναι η σημασία του **ιερού δέντρου** στη μινωική θρησκεία. Το κύριο ιερό δέντρο φαίνεται να είναι η **ελιά**.

Από τα ζώα σημαντικό ρόλο παίζει στη μινωική θρησκεία ο **ταύρος**.

Οι τελετές περιλάμβαναν χορούς και αγώνες, όπως τα **ταυροκαθάψια**.

Το ιερατείο το αποτελούσαν κυρίως γυναίκες, αλλά υπήρχαν και άνδρες ιερείς.

Επειδή δεν έχουν ακόμη αναγνωσθεί οι γραφές των Μινωιτών, μόνη πηγή πληροφόρησης μας για τη θρησκεία τους είναι τα έργα τέχνης που έφεραν στο φως οι ανασκαφές.

15. καμαραϊκά αγγεία

Τα ωραιότερα αγγεία αυτής της εποχής στη μινωική Κρήτη είναι τα πολύχρωμα καμαραϊκά. Οφείλουν την ονομασία τους στο σπήλαιο των Καμάρων, όπου πρωτοβρέθηκαν. Κατασκευάζονταν στα εργαστήρια των μεγάλων ανακτόρων της Κνωσού και της Φαιστού. Τα καμαραϊκά αγγεία εξαγόταν σε όλη την ανατολική Μεσόγειο και την Αίγυπτο. Διακοσμούνταν συνήθως με πολύπλοκα καμπυλόγραμμα σχέδια γεμάτα φαντασία και σπανιότερα με θέματα από το ζωικό και φυτικό κόσμο.

16. Πότε αναπτύχθηκε ο μυκηναϊκός πολιτισμός και πού οφείλει το όνομα του;

Ο πολιτισμός που αναπτύχθηκε στην ηπειρωτική Ελλάδα κατά την ύστερη Εποχή του Χαλκού (1600-1100 π.Χ.) ήταν ο πρώτος μεγάλος ελληνικός πολιτισμός. Την ονομασία του επινόησαν οι αρχαιολόγοι από το σημαντικότερο κέντρο της εποχής, τις Μυκήνες. Πρώτοι ήρθαν στο φως οι βασιλικοί τάφοι που ανέσκαψε στην ακρόπολη των Μυκηνών ο Ερρίκος Σλήμαν .

Σπουδαιότερα κέντρα είναι οι Μυκήνες, η Τίρυνθα, η Πύλος και η Θήβα .

17. Κυκλώπεια τείχη

Έτσι ονομάζονται τα τείχη των μυκηναϊκών ακροπόλεων γιατί οι τεράστιοι ογκόλιθοι που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή τους είχαν εντυπωσιάσει τους αρχαίους Έλληνες και τους έκαναν να αποδώσουν την οικοδόμηση τους στους μυθολογικούς Κύκλωπες.

18. Θολωτοί τάφοι

Ήταν τάφοι των βασιλιάδων και των οικογενειών τους, καθώς και άλλων αριστοκρατικών οικογενειών. Ήταν μεγάλα κτίσματα από πέτρα, με σχήμα κυκλικό και θολωτή στέγη. Στην είσοδο τους υπήρχε διάδρομος με χτισμένες και τις δύο πλευρές του. Μετά την ταφή του νεκρού, ο διάδρομος αυτός σκεπαζόταν με χώμα, όπως και ο ίδιος ο θολωτός τάφος και { έτσι σχηματιζόταν ένας τεχνητός λόφος. Ο πιο επιβλητικός από τους σωζόμενους σήμερα θολωτούς τάφους είναι ο γνωστός ως «θησαυρός» ή «τάφος του Ατρέα», που ανάγεται στα μέσα του 13ου αι. π.Χ. Δυστυχώς και αυτός, όπως και όλοι οι άλλοι θολωτοί τάφοι που έχουν βρεθεί, είναι συλημένος ήδη από την αρχαιότητα και από την περίοδο της τουρκοκρατίας.

19. Κοινωνικές τάξεις στη μυκηναϊκή κοινωνία

Η μυκηναϊκή κοινωνία θυμίζει μια πυραμίδα, στην κορυφή της οποίας βρίσκεται ο **άναξ**. Αυτός, μαζί με την οικογένειά του, κατοικούσε στο ανάκτορο, το κέντρο εξουσίας της κάθε επικράτειας. Ακολουθούσαν στην ιεραρχία οι διάφοροι αυλικοί και το ιερατείο. Οι κάτοικοι της κάθε περιοχής αποτελούσαν τους δήμους. Οι δήμοι ήταν πολυάριθμοι, οργανωμένοι σε χωριά, γύρω από το διοικητικό κέντρο, το ανάκτορο. Εκτός από τους γεωργούς και τους κτηνοτρόφους, οι πινακίδες με κείμενα σε Γραμμική γραφή Β μας παραδίδουν μια ανεξάντλητη σειρά από εξειδικευμένους τεχνίτες. Στην κατώτερη κοινωνική βαθμίδα βρίσκονται οι δούλοι.

20. Γραμμική γραφή Β´

Ήταν η γραφή των Μυκηναίων. Το 1952 οι Βρετανοί Μάικλ Βέντρις και Τζον Τσάντγουικ αποκρυπτογράφησαν τη γραφή των πινακίδων, τη Γραμμική Β. Τότε διαπιστώθηκε ότι η γλώσσα των πινακίδων ήταν ελληνική.

Η γραφή των πινακίδων είναι συλλαβική, δηλαδή κάθε σύμβολο αποδίδει μια συλλαβή (πα, τα, ρο, μα, τι). Το ίδιο συμβαίνει και με τη Γραμμική γραφή Α της Κρήτης, η οποία ακόμη δεν έχει αποκρυπτογραφηθεί. Πολλοί επιστήμονες υποστηρίζουν ότι η Γραμμική γραφή Β είναι εξελιγμένη και τελειοποιημένη μορφή της Γραμμικής γραφής Α.

Στα κείμενα των πινακίδων με Γραμμική γραφή Β καταγράφονται διάφορες εμπορικές-οικονομικές δραστηριότητες των ανακτόρων που αφορούν κυρίως τη διακίνηση γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων. Έμμεσα, όμως, τα ίδια αυτά κείμενα μας δίνουν πληροφορίες για τη διοικητική οργάνωση και τη θρησκευτική ζωή του μυκηναϊκού κόσμου.

Μυκηναϊκή θρησκεία και τέχνη, σ. 33-35

21. Τι γνωρίζετε για τη μυκηναϊκή θρησκεία;

Στις πινακίδες αναφέρονται ο Ζεύς, η Ήρα, ο Ποσειδών, η Άρτεμις, ο Άρης και ο Διόνυσος. Σπουδαία θέση κατέχει μία θεά η οποία συνήθως προσφωνείται με την ονομασία «Πότνια (=σεβάσμα)». Η «Κυρία Πότνια»

είναι αναμφίβολα η κυρίαρχη μυκηναϊκή θεότητα και σε αυτήν προσφέρονται πρόβατα, αρωματικά έλαια, μαλλί και μέλι.

Οι Μυκηναίοι δεν έχτιζαν μεγάλους ναούς και, όπως και οι Μινωίτες, λάτρευαν τους θεούς τους σε μικρά ιερά. Το ιερατείο, άνδρες και γυναίκες, αποτελούσε ιδιαίτερη κοινωνική τάξη και διαχειριζόταν την περιουσία των ιερών.

22. Τα μυκηναϊκά ανάκτορα έχουν πιο απλό σχέδιο από τα μινωικά. Αποτελούνται από έναν προθάλαμο που βλέπει στην αυλή και από το κύριο δωμάτιο που έχει μεγάλη κυκλική εστία στο κέντρο και είναι ο χώρος υποδοχής (τύπος μεγάρου). Γύρω υπάρχουν άλλοι δευτερεύοντες χώροι κατοικίας των ηγεμόνων.

23. Περίφημοι είναι επίσης οι μνημειακοί **θολωτοί τάφοι** όπως ο «θησαυρός του Ατρέα» στις Μυκήνες, που θεωρήθηκε ως τάφος του Αγαμέμνονα, ο «τάφος της Κλυταιμνήστρας» και άλλοι. Από ένα μακρύ, πλασιωμένο με λίθινους τοίχους διάδρομο, φθάνει κανείς στον κυκλικό θάλαμο που είναι χτισμένος με παρόμοιο τρόπο και έχει θολωτή οροφή. Μετά την ταφή, διάδρομος και θάλαμος σκεπάζονται με χώμα, ώστε ο τάφος έμοιαζε εξωτερικά με χαμηλό λόφο. Τέτοιοι τάφοι έχουν βρεθεί σε πολλά μυκηναϊκά κέντρα

24. κυκλώπεια τείχη

Οι Μυκηναίοι χτίζουν τα μνημειακά ανάκτορα τους σε υψώματα -ακροπόλεις- τις οποίες οχυρώνουν με γιγαντιαία τείχη. Τα τείχη αυτά είναι γνωστά ως «κυκλώπεια» από τους τεράστιους ογκόλιθους που χρησιμοποιούνταν για το χτίσιμο τους.

Αρχαϊκή Εποχή (800-479 π.Χ.)

Αποικιακή εξάπλωση, σ. 43-44

25. Ποιοι λόγοι ώθησαν τους Έλληνες να μεταναστεύσουν κατά τον 8ον αιώνα π.Χ. ;

Οι λόγοι που ώθησαν τους Έλληνες στη μετανάστευση ήταν κυρίως οικονομικοί, όπως η επιθυμία απόκτησης καλλιεργήσιμης γης, και η ανάγκη προμήθειας σιδηρομεταλλεύματος. Παράλληλα και λόγοι πολιτικοί, όπως η επικράτηση πολιτικών αντιστάσεων, ανάγκασαν πολλούς να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους και να αναζητήσουν νέους χώρους εγκατάστασης.

26. Περιγράψετε τη διαδικασία ίδρυσης μιας αποικίας.

Η εγκατάσταση σε έναν τόπο δε γινόταν τυχαία. Η θέση επιλεγόταν από πριν και η αναχώρηση ήταν οργανωμένη. Ως αρχηγός της αποστολής (οικιστής) οριζόταν ένα άτομο που είχε ξεχωριστές ικανότητες και ενέπνεε εμπιστοσύνη σε όλους. Η τελετή της αναχώρησης γινόταν με τη συμμετοχή όλων των κατοίκων μέσα σε ένα κλίμα μεγάλης συγκίνησης. Η πόλη που ιδρύοταν είχε τις περισσότερες φορές πλούσια ενδοχώρα και απάνεμο λιμάνι. Συνήθως προτιμούσαν περιοχή που είχε φυσική οχύρωση. Αυτό τους απασχολούσε ιδιαίτερα, γιατί είχαν να αντιμετωπίσουν και την πιθανή έχθρα των κατοίκων της περιοχής. Η συμβίωση γενικά ήταν ειρηνική, αλλά δεν είναι λίγες οι φορές που οι άποικοι πολέμησαν για να κρατήσουν τη θέση τους.

27. Ποια η σχέση μητρόπολης-αποικίας ;

Η νέα πόλη αποκτούσε δική της οργάνωση και νέους θεσμούς. Σταδιακά γινόταν ανεξάρτητη και ανέπτυξε συμμαχικές και οικονομικές σχέσεις με άλλες πόλεις. Οι δεσμοί όμως με τη μητρόπολη (μητέρα-πόλη) ήταν πάντοτε στενοί και η σύγκρουση ανάμεσα τους ήταν αδιανόητη. Και αν αυτό συνέβαινε καμιά φορά, όλοι το κατέκριναν

28. Ποια ήταν τα αποτελέσματα (συνέπειες) του Β' αποικισμού;

Ο αποικισμός έφερε πολλές αλλαγές στη ζωή όλων των ανθρώπων.

Η επαφή με άλλους λαούς διεύρυνε τον πνευματικό ορίζοντα. Η ζωή άλλαξε. Τα μέταλλα κάλυψαν τη ζήτηση, γεγονός που οδήγησε στη δημιουργία πολλών επαγγελμάτων. Η ανάπτυξη της αγγειοπλαστικής έδωσε την ευκαιρία σε πολλούς ζωγράφους να αξιοποιήσουν το ταλέντο τους.

Μέχρι τότε οι **έμποροι** («οι εν πορεία») μετακινούνταν από τόπο σε τόπο και πουλούσαν τα εμπορεύματά τους. Η ευρεία κατανάλωση, καθώς και η αύξηση των αγορών οδήγησαν στη δημιουργία χώρων, όπου η διάθεση των προϊόντων θα ήταν συνεχής.

Παράλληλα λοιπόν με τους εμπόρους αναπτύχθηκαν και οι **κάπηλοι**, δηλαδή οι μικρέμποροι, οι λιανοπωλητές.

Η Σπάρτη, σ.48-49

29. Σε ποιες κοινωνικές τάξεις ήταν χωρισμένοι οι κάτοικοι του σπαρτιατικού κράτους, ποιες οι ασχολίες της καθεμιάς,

Οι **Σπαρτιάτες** είχαν πλήρη δικαιώματα και σ' αυτούς είχε μοιραστεί η γη. Κύριες απασχολήσεις τους ήταν τα πολιτικά πράγματα και η πολεμική τέχνη.

Οι **περίοικοι** οι οποίοι ασχολήθηκαν με το εμπόριο, αυτοί δηλαδή που κατοικούσαν σε οικισμούς γύρω από τη Σπάρτη.

(Οι **είλωτες**) Οι παλιοί κάτοικοι έγιναν δούλοι με την υποχρέωση να καλλιεργούν τη γη και να παραδίδουν ένα μέρος της παραγωγής στους ιδιοκτήτες του κτήματος. Ο φόβος μιας επανάστασης των δούλων ήταν πάντοτε υπαρκτός και ταλάνιζε τους Σπαρτιάτες.

30. Από ποιους θεσμούς συνίσταται το πολίτευμα της Σπάρτης;

Το πολίτευμα της Σπάρτης, σύμφωνα με την παράδοση, ήταν έργο του μεγάλου νομοθέτη Λυκούργου.

Η πόλη είχε δύο βασιλείς· το γεγονός αυτό προέκυψε, σύμφωνα με μία άποψη, ως ανάγκη, από τη γέννηση κάποτε δίδυμων διαδόχων. Οι βασιλείς δεν είχαν πολλές αρμοδιότητες. Ήταν θρησκευτικοί και στρατιωτικοί αρχηγοί.

Την ουσιαστική εξουσία στην πόλη είχαν οι πέντε έφοροι, υπεύθυνοι για την άμυνα και τις εξωτερικές σχέσεις του κράτους.

Η γερουσία ήταν ένα συμβούλιο από 28 άτομα που είχαν ηλικία άνω των εξήντα ετών. Κύριο έργο είχε να προετοιμάζει τα θέματα που υποβάλλονταν για έγκριση στην Απέλλα.

Στη λαϊκή αυτή συνέλευση (Απέλλα) συμμετείχαν όλοι οι Σπαρτιάτες που είχαν συμπληρώσει το τριακοστό έτος της ηλικίας τους.

31. Αγωγή των νέων

Τα παιδιά από την ηλικία των επτά ετών τα αναλάμβανε η πόλη. Ζούσαν όλα μαζί σε ομάδες, όπου μάθαιναν να υπομένουν τη σκληρή ζωή και τις κακουχίες. Διδάσκονταν ανάγνωση, γραφή, μουσική και χορό.

Με ανάλογο τρόπο εκπαιδεύονταν και τα κορίτσια, τα οποία συμμετείχαν ελεύθερα σε πολλές εκδηλώσεις της πόλης. Έπρεπε και αυτά να αποκτήσουν δυνατό σώμα και να διαπλάσουν ηθικό χαρακτήρα. Έτσι θα μπορούσαν στο μέλλον να γίνουν άξιες μητέρες.

32. ΛΑΚΩΝΙΣΜΟΣ

Οι Σπαρτιάτες μάθαιναν τα παιδιά τους να αποφεύγουν τη φλυαρία και να μιλούν σύντομα και περιεκτικά. Η διατύπωση μιας φράσης με λίγες λέξεις και έξυπνο περιεχόμενο ονομάστηκε λακωνισμός.

33. Ποιος ήταν ο βασικός σκοπός της σπαρτιατικής αγωγής;

Η Σπάρτη λοιπόν ήταν ένα στρατόπεδο, όπου ύψιστο αντικειμενικό σκοπό της ζωής του είχε ο καθένας, να είναι σε κάθε στιγμή έτοιμος να πολεμήσει με τη μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα για την πόλη του. Ο σκοπός κάθε νόμου, ο έσχατος λόγος όλου του συστήματος κοινωνικής διατάξεως ήταν να διαμορφώσει καλούς στρατιώτες. Η χλιδή στην ιδιωτική ζωή απαγορευόταν αυστηρά· η σπαρτιατική λιτότητα έγινε παροιμιώδης. Ο επιμέρους άνθρωπος, απορροφημένος ολότελα μέσα στο κράτος, δεν είχε καθόλου δική του ατομική ζωή· δεν είχε να λύσει προβλήματα της δικής του ανθρώπινης υπάρξεως.

34. Ποια ήταν η θέση της γυναίκας στην αρχαία Σπάρτη; Συγκρίνετέ την με τη θέση της γυναίκας στην αρχαία Αθήνα ;

Η αγωγή των κοριτσιών ήταν ανάλογη με αυτή των αγοριών: πριν απ' το γάμο, ασκούσαν στα γυμναστήρια και η εκπαίδευση τους είχε ως στόχο να τις κάνει καλές συζύγους και μητέρες. Γενικά, στην αρχαία Σπάρτη υπήρχε μεγάλος σεβασμός στις γυναίκες και ιδιαίτερα στις μητέρες.

Σε σύγκριση με τη θέση της γυναίκας στην αρχαία Σπάρτη η θέση της γυναίκας στην αρχαία Αθήνα ήταν υποβαθμισμένη καθώς ήταν περιορισμένες στο σπίτι, δε μορφωνόνταν και ούτε συμμετείχαν στη δημόσια ζωή της πόλης.

Αθήνα: Από τη Βασιλεία στην Αριστοκρατία, σ. 50-51

35. Ποια τα κυριότερα όργανα εξουσίας του αριστοκρατικού πολιτεύματος;

Στο αριστοκρατικό πολίτευμα εξακολούθησε να υπάρχει ο θεσμός του **άρχοντα-βασιλιά** με αρμοδιότητες θρησκευτικού χαρακτήρα. Ουσιαστική εξουσία ασκούσαν ο **επώνυμος άρχοντας**, υπεύθυνος για τη σύγκληση της Εκκλησίας του Δήμου, και ο **πολέμαρχος**, αρμόδιος για στρατιωτικά θέματα. Οι **έξι θεσμοθέτες** ασχολούνταν με δικαστικά θέματα. Ο **Άρειος Πάγος** ήταν υπεύθυνος για την τήρηση των νόμων. Η **Εκκλησία του Δήμου**, ως συνέλευση όλων των Αθηναίων, απέκτησε μεγάλη σημασία στα μεταγενέστερα χρόνια.

36. Νομοθεσία του Δράκοντα

Οι ευγενείς, για να εκτονωθεί η λαϊκή δυσaráσκεia, *ανέθεσαν* το 624 π.Χ. στον Δράκοντα να καταγράψει τους νόμους. **Οι νόμοι του Δράκοντα**, «γραμμένοι με αίμα», όπως είπαν, ήταν πολύ αυστηροί. Αποτελούσαν, πάντως, μια προσπάθεια να επιβληθεί η τάξη και να ησυχάσει ο τόπος. Γι' αυτό και μέχρι σήμερα όταν μιλάμε για δρακόντεια μέτρα εννοούμε τα πολύ αυστηρά.

37. Νομοθεσία του Σόλωνα

Ένα από τα μέτρα που έλαβε ο Σόλωνας ήταν η κατάργηση των χρεών. Απελευθέρωσε αυτούς που είχαν γίνει δούλοι λόγω χρεών και απαγόρευσε στο εξής να δανείζεται κάποιος με εγγύηση την προσωπική του ελευθερία. Αυτή είναι η περίφημη διάταξη της νομοθεσίας του Σόλωνα, γνωστή ως **σεισάχθεια**, με την οποία λυτρώθηκε η αγροτική τάξη.

Ένα άλλο μέτρο, με το οποίο ο Σόλωνας αποδυνάμωσε το αριστοκρατικό πολίτευμα, ήταν η διαίρεση των πολιτών σε τέσσερις τάξεις. Ως βάση έθεσε το εισόδημα και όχι την καταγωγή. Ανάλογα όρισε και τα αξιώματα.

Παράλληλα, διεύρυνε τον πολιτικό ρόλο της **Εκκλησίας του Δήμου**, στην οποία έπαιρναν μέρος όσοι είχαν συμπληρώσει το εικοστό έτος της ηλικίας τους. Τα **θέματα** που συζητούνταν στη συνέλευση του λαού, τα προετοίμαζε η **Βουλή των Τετρακοσίων**.

Η δημιουργία της **Ηλιαίας**, ενός δικαστηρίου στο οποίο συμμετείχαν με κλήρωση άτομα από όλες τις τάξεις, ήταν μέτρο που στόχευε στην καλύτερη απονομή της δικαιοσύνης και την εξάλειψη των ανισοτήτων.

Για να πετύχει, εξάλλου, ο Σόλωνας την ενεργό συμμετοχή των πολιτών στα κοινά, ψήφισε νόμο με τον οποίο στερούσε τα πολιτικά δικαιώματα από όσους δεν έπαιρναν σαφή θέση πάνω στα κοινωνικά και πολιτικά **θέματα**.

38. Κλεισθένης Μεταρρυθμίσεις

Σημαντικό μέτρο ήταν η δημιουργία **δέκα φυλών**, των οποίων τα μέλη προέρχονταν από διαφορετικές περιοχές της Αττικής. Έτσι *έπαψαν* η συγγένεια και η καταγωγή να παίζουν ρόλο στην πολιτική ζωή της Αθήνας. Με το μέτρο αυτό ο Κλεισθένης «έδωσε την πολιτεία στον λαό», όπως έγραψε αργότερα ο Αριστοτέλης.

Ένα άλλο μέτρο ήταν η αύξηση της βουλής κατά 100 μέλη (Βουλή των Πεντακοσίων).

Για να προστατεύσει τους πολίτες από τον κίνδυνο αύξησης της δύναμης του πολέμαρχου στρατηγού, αύξησε τον αριθμό των στρατηγών σε δέκα.

Κυρίαρχο σώμα έγινε πλέον η Εκκλησία του Δήμου, στην οποία λαμβάνονταν οι πιο σοβαρές αποφάσεις.

Ο Κλεισθένης έκανε προσιτά στους πολίτες όλα τα αξιώματα και εξασφάλισε τη λαϊκή συνοχή. Δίκαια θεωρείται ως ο **θεμελιωτής του δημοκρατικού πολιτεύματος**. Οι δημοκρατικοί θεσμοί αφύπνισαν το ενδιαφέρον του πολίτη για τα κοινά και επέφεραν σημαντική αλλαγή στον τρόπο ζωής της πόλης. Το αποφασιστικό αυτό βήμα προς τη δημοκρατία που πραγματοποιήθηκε στην αρχαία Αθήνα έχει παγκόσμια ιστορική σημασία.

Πέρσες και Έλληνες: Δύο κόσμοι συγκρούονται, σ. 57-59

39. Ποια τα αίτια και ποια η αφορμή των Περσικών πολέμων;

Τα αίτια των Περσικών πολέμων ήταν η επεκτατική πολιτική των Περσών και η προσπάθεια τους να εξαπλωθούν και στη Δύση, όπως είχαν κυριαρχήσει στην Ανατολή. Στην προσπάθειά τους αυτή το εμπόδιο ήταν οι Έλληνες. Αφορμή στάθηκε η Ιωνική Επανάσταση.

40. Συνέπειες των περσικών πολέμων

- ✘ Μатаιώθηκε η επεκτατική πολιτική των Περσών.
- ✘ Πολλές ελληνικές πόλεις της Μικρής Ασίας ανέκτησαν την ελευθερία τους.
- ✘ Οι νίκες τόνωσαν την αυτοπεποίθηση των Ελλήνων.

✠ Ένας άνεμος δημιουργίας έπνευσε και μια νέα περίοδος ανέτειλε. Οι Έλληνες επιδόθηκαν σε έργα ειρήνης και προόδου, που κινούν έως σήμερα τον θαυμασμό.

41. Ποιους ονόμαζαν οι αρχαίοι Έλληνες Βαρβάρους; Γιατί; Τι σημαίνει αυτή η λέξη σήμερα;

Οι αρχαίοι Έλληνες ονόμαζαν Βαρβάρους εκείνους που δεν μιλούσαν την ελληνική γλώσσα και δεν είχαν επαφή με τον ελληνικό πολιτισμό, γιατί αξιολογούσαν ως πολύ σημαντικές για τον άνθρωπο και τη ζωή του όλες τις αξίες που συνδέονταν με τον ελληνικό πολιτισμό. Σήμερα η λέξη «Βάρβαρος» σημαίνει τον απολίτιστο, τον άξεστο, τον τραχύ στους τρόπους.

Πέρσες και Έλληνες: Δυο κόσμοι συγκρούονται

42. ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΩΝ - ΠΕΡΣΩΝ

→ Η μάχη του Μαραθώνα (490 π.Χ)

Αρχηγοί των Περσών: Δάτης και Αρταφέρνης.

Αρχηγός των Ελλήνων : Ο **Μιλτιάδης** (επικεφαλής Αθηναίων και Πλαταιέων)

Αποτέλεσμα → νίκη των Ελλήνων: Οφείλεται στο έξυπνο στρατηγικό σχέδιο του Μιλτιάδη που παρέταξε το στράτευμα ενισχύοντας τα άκρα

Σημασία της νίκης των Ελλήνων:

α. Έδειξε ότι οι Πέρσες δεν ήταν αήττητοι

β. Έδωσε θάρρος και αυτοπεποίθηση στους Έλληνες

γ. Έδειξε την ανωτερότητα των ελληνικών όπλων και της ελληνικής πολεμικής τακτικής

→ Η μάχη των Θερμοπυλών:

Έγινε το 480 π.Χ στα στενά των Θερμοπυλών

Αρχηγός των Περσών ο Ξέρξης

Αρχηγός των Ελλήνων Σπαρτιάτης **Λεωνίδας** επικεφαλής 300 Σπαρτιατών και 700 Θεσπιέων

« **Μολών λαβέ** » ήταν η περήφανη απάντηση του Λεωνίδα στον Ξέρξη όταν τον κάλεσε να παραδώσει τα όπλα (σημαίνει έλα να τα πάρεις)

Αποτέλεσμα : ήττα των Ελλήνων λόγω της προδοσίας του Εφιάλτη.

→ Η ναυμαχία της Σαλαμίνας:

Έγινε το 480 π.Χ στα στενά της Σαλαμίνας

Αρχηγός των Περσών ο Ξέρξης

Αρχηγός των Ελλήνων: (Αθηναίων) ο **Θεμιστοκλής**.

Αποτέλεσμα: νίκη των Ελλήνων.

Πού οφείλεται; Στον περιορισμένο χώρο στα στενά της Σαλαμίνας όπου δεν μπορούσαν να κινηθούν τα μεγάλα και δυσκίνητα πλοία των Περσών.

→ Μάχη των Πλαταιών: 479 π.Χ

Αρχηγός των Περσών ο Μαρδόνιος.

Αρχηγός των Ελλήνων ο Σπαρτιάτης Πausanίας

Αποτέλεσμα: Οι Έλληνες πέτυχαν ολοκληρωτική νίκη

→ Ναυμαχία της Μυκάλης 479 π.Χ

Αποτέλεσμα : νίκη των Ελλήνων με αρχηγό τον Σπαρτιάτη Λεωτυχίδα.

43. Ποια τα αίτια και τα αποτελέσματα της νίκης των Ελλήνων επί των Περσών;

Τα αίτια της νίκης των Ελλήνων είναι τα εξής :

α) η ενότητα των Ελλήνων,

β) η γενναιότητα τους,

γ) η υπεροχή τους σε ζητήματα στρατηγικής,

δ) ο καλύτερος οπλισμός τους σε σχέση με τον οπλισμό των Περσών,

ε) η ανομοιογένεια του περσικού στρατού,

στ) τα πολύ ισχυρότερα κίνητρα που είχαν οι Έλληνες σε σχέση με τους Πέρσες (οι Έλληνες αγωνίζονταν "υπέρ βωμών και εστιών")

Τα αποτελέσματα της νίκης των Ελλήνων ήταν :

α) η ματαίωση της επεκτατικής πολιτικής των Περσών,

β) η ανάκτηση της ελευθερίας πολλών ελληνικών πόλεων της Μικρής

γ) γενικότερα, η κατοχύρωση της ελευθερίας των Ελλήνων και η ενασχόληση τους με έργα προόδου,

δ] η τόνωση της αυτοπεποίθησης των Ελλήνων,

ε) η ενίσχυση των δεσμών και της ενότητας των Ελλήνων.

44. Ποιοι αρχιτεκτονικοί ρυθμοί διαμορφώνονται κατά τα αρχαϊκά χρόνια και ποια τα χαρακτηριστικά τους ;

Οι ναοί της αρχαϊκής περιόδου χτίζονται σε δύο ρυθμούς, τον δωρικό που διαμορφώθηκε στα δωρικά κέντρα της Πελοποννήσου και τον ιωνικό στα ιωνικά κέντρα του Αιγαίου και της Μικρής Ασίας.

Οι ρυθμοί ξεχωρίζουν προπάντων από τους κίονες.

Ο **δωρικός** είναι πιο κοντός, βαρύς και αυστηρός, ενώ ο **ιωνικός** είναι ψηλότερος, κομψότερος με πλούσια διακόσμηση στην επάνω απόληξη του -στο κιονόκρανο-, που αναγνωρίζεται εύκολα από τις έλικες στις οποίες καταλήγει. Ανάγλυφα και ολόγλυφα λιοντάρια και μυθολογικά τέρατα, καθώς και μυθολογικά θέματα διακοσμούν συχνά το επάνω μέρος των ναών.

45. Τύποι αγαλμάτων

Οι ανθρώπινες μορφές παριστάνονται από την αρχή τυποποιημένες και ακίνητες. Οι νεαροί άνδρες - **κούροι**- παριστάνονται ορθοί, γυμνοί, με καλογυμνασμένα σώματα και πλούσια κόμη.

Οι νεαρές κοπέλες -**κόρες**-ορθές, κομψά ντυμένες, καλοχτενισμένες, στολισμένες με πλήθος κοσμημάτων, οι άρχοντες και οι αξιοσέβαστες γυναίκες (οικοδέσποινες και ιέρειες) καθιστοί σε θρόνους και σκαμνιά· οι συμποσιαστές μισοξαπλωμένοι σε ανάκλιτρα.

Υπάρχουν επίσης αγάλματα ντυμένων κούρων, κούρων με προσφορές στους θεούς (ανάθετες), ιππέων, πολεμιστών, μυθικών τεράτων, όπως οι σφίγγες και οι σειρήνες, προσωποποιήσεων της ιδέας της νίκης (Νίκες), διαφόρων ζώων (λιοντάρια, άλογα, πουλιά κ.ά.).

Δε λείπουν βέβαια και τα αγάλματα θεών . Οι νεότεροι παριστάνονται όπως οι κούροι (Απόλλωνας) και οι κόρες (Αθηνά, Άρτεμη, Ήρα), ενώ οι θεοί που βρίσκονταν σε ώριμη ηλικία (Δίας, Διόνυσος), όπως οι ντυμένοι κούροι. Ωστόσο, οι θεοί διακρίνονται εύκολα από τα χαρακτηριστικά σύμβολα της θεϊκής δύναμης τους: τόξο, βέλος ή μουσικό όργανο για τον Απόλλωνα, κεραυνός για τον Δία κ.ά.

Όλες οι μορφές στέκουν ακίνητες απέναντι στον θεατή, με μόνο σημάδι κίνησης την προβολή του αριστερού ποδιού, και δράσης, ανάλογα με το θέμα, το λύγισμα των χεριών.

Σπουδαία έργα τέχνης είναι και οι ανάγλυφες επιτάφιας πλάκες -**επιτύμβιες** στήλες.

46. Ποιες τεχνικές κυριαρχούν στην διακόσμηση των αγγείων;

Μία σπουδαία τεχνική, επηρεασμένη από τη διακόσμηση των χάλκινων αγγείων, είναι η **μελανόμορφη**, στην οποία οι μορφές και τα κοσμήματα βάφονται ολόμαυρα πάνω στην κοκκινωπή επιφάνεια των αγγείων, ενώ οι λεπτομέρειες δηλώνονται με χάραξη.

Η **ερυθρόμορφη** τεχνική είναι η αντίστροφη της μελανόμορφης. Τώρα οι μορφές είναι κόκκινες πάνω στη μαύρη γυαλιστερή επιφάνεια των αγγείων. Πλήθος νέων διακοσμητικών θεμάτων, σκηνές από την καθημερινή και τη θρησκευτική ζωή, αλλά κυρίως από τη μυθολογία, διακοσμούν τις επιφάνειες των ποικιλόμορφων μικρών και μεγάλων αγγείων και στις δύο τεχνικές.

Αντώνης Πηλαβάκης

Ακολουθεί η Ιστορία της Κύπρου